

FOLKLOOR *LINNAS* *ja LINNAST*

28. veebruaril ja 1. märtsil 2013

Tallinna Ülikooli Terra maja (Narva mnt 25) aulas

KONVERENTSI PROGRAMM

NELJAPÄEV, 28. veebruar

11.45 Registreerimine, tervituskohv

12.00–12.15 Tervitused, avasõnad

12.15–14.00 Juhatab Marju KÕIVUPUU

12.15–12.45 Ehti JÄRV ja Pille RUNNEL

Koolilaste lood linnakogemustest – uurimisprojekti kaardistamine

12.45–13.15 Piret VOOLAI

Pane see enda staatuseks ja saa teada, mida inimesed sinust arvavad! Earühma identiteediloome Facebooki ahelpostituste näitel

13.15–13.45 Eda KALMRE

Beebiporgandid ja salatipesu – kaubanduslikud muistendid ja kuulujutud Eesti tarbimisühiskonnas

13.45–14.00 Diskussioon

14.00–14.30 Kohvipaus

14.30–16.00 Juhatab Eda KALMRE

14.30–15.00 Eii VAHTRAMÄE

Urbanistlik põllumajandus Internetis

15.00–15.30 Jaanika HUNT

Kehale nõelutud lein. Mälestustätoveeringud

15.30–16.00 Elo-Hanna SELJAMAA

Miks mitte uurida Lasnamäed

16.15 Viru hotelli KGB muuseumi külastus

18.00–20.00 Õhtuveetmine kohvikus Oaas

REEDE, 1. märts

9.45 Hommikukohv

10.00–11.30 Juhatab Piret VOOLAID

10.00–10.30 Sille KAPPER

Talurahva tantsupärimusest 21. sajandi linnas

10.30–11.00 Tiiu JAAGO

Linnateema vanemas rahvalaulus (pärimusliku ajaloo vaatepunkt)

11.00–11.30 Aado LINTROP

Väravamängust nii ja teisiti

12.00–13.00 Lõuna

13.00–15.00 Juhatab Ergo-Hart VÄSTRIK

13.00–13.30 Mall HIEMÄE

Väljakukuusest riituseobjektina

13.30–14.00 Aarne RUBEN

Nõiaühiskond Tallinna 1615 – 1617. aastate kohtuprotsesside valguses

14.00–14.30 Marju KÕIVUPUU

Varauusaegne maagia linnas - kass ehitusohvriks

14.30–15.00 Mare KÕIVA ja Liisa VESIK

Euroopa eestlaste seisukohast 2. Etnilised stereotüübid You Tube klippidena

Diskussioon, lõpetuskohv

VÄLJAKUKUUSEST RIITUSEOBJEKTINA

Mall HIIEMÄE, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Ettekandes keskendun mõnedele pidepunktidele väljakukuuse-kombe kujunemise enam kui poole tuhande aasta pikkuses ajaloos. Kindlasti on põhjust peatuda poleemikat tekitanud arhivaalidel Revali Mustpeade vennaskonna kohta 15. ja 16. sajandist. Kas jutt käib elusa (kuuse)puu väljaviimisriitusest pärast vastla- ja talvise pööripäeva pidustusi või oli tegemist poomi/lati kandmise ja maalimisega/ehitimisega? Ebalust lahtimõtestamisel on tekitanud kesk-alamsaksa väljendid *bom to tregende* 1441. aasta ja *bom to malde* tsunfti 1442. aasta kuluaruannete kirjeldustes. Nende tähenduse selgitamisel tuleks arvesse võtta, et väljakukuusk ei sündinud 15. saj. tühjale kohale, vaid selle eelkäijaks sai olla kujutelm maailmapuust *arbor mundi*, mille kehastajaks on eri kultuurides ja eri aegadel olnud nii haljas puu kui selle imitatsioon.

16. sajandi algukümnendite ürikutes 1510. ning 1514. aasta Mustpeade gildi jõulu- ja vastlatähistuse kohta on juba selgelt juttu elusa okaspuu (*zwei Tannenbäume mit künstlichen Rosen*) väljakandmisest turuplatsile Riias ja Tallinnas. Ometi anti Lätis 2010. a. välja hõbedast mälestusmünt ja väike niklist käibemünt meenutamaks, et maailma esimene väljakukuusk püstitati 500 aasta eest Riias. Kõige tuntum üksikasjaline kirjeldus Tallinna väljakukuusest

1549.–1551. aastatest pärineb Balthasar Russovi kroonikast. Ka siin on mainitud kunstroosidega kaunistatud kuuske (saksapärase nimetusega *Tannenbaum* – nulupuu). Saksamaalt on teateid Breemeni käsitöösunfti nn datlipuust 1570. aastal.

17. sajandi Lääne-Euroopa jõulutavandis võib täheldada mõjustusi eluoksa-kujutelmast, siit lähtub üks jõulupuu nimetusi *Wintermaien* (talvemeiud). Kristliku jõulupuu-kombe *Weihnachtsbaum* algusajad on seotud Strassburgi linnaga aastast 1605, ent andmed kiriku taunivast suhtumisest kohatusse kombesse on pärit samuti Strassburgist, veel ka aastast 1646. Jõulupuu kaunistuste seas on nimetatud (paber)roose nagu Russovi kroonikaski, ent ka õunu, kreeka pähkleid, figuraalseid küpsetisi jmt.

18. sajandil kinnistus jõulupuu kiriklikku jõulutähistusse. Avalikust jõulupuust Berliini raekoja ees on andmeid 1780. aastast. Eestis annab jõulupuuhuvist linnarahva seas tunnistust

kaubanduslik reklaam ajalehtedes.

19. sajandil levis kinkimis- ja jõulukomme nii saksa kui eesti linnaperedes. Sajandi teisel poolel hoogustus seltside tegevus avalike jõulupuude korraldamisel, maarahvas sai innustust mõisa jõulupuudest. Soosivaid ülevaateid avalike jõulupuude korraldamisest linnades ilmus nii Eesti kui teiste riikide kohta: Skandinaaviamaadel, Šveitsis, Saksamaal, New Yorgis, Los Angeleses jm.

20. sajand tõi Eestisse taas väljakukuuse. Selle heategevusliku suunitlusega kombe omaksvõtmist nii Soome kui Eesti linnades võib arvestada 1930. aastast. Tartus, Viljandis, Narvas leidis see kohe hea vastuvõtu, Tallinna Raeplatsi kuusk sai meedias esialgu tauniva hinnangu kui ärimeeste alpimine. Nõukogude perioodil sai väljakukuusest uueaasta vastuvõtu atribuut. Petlemma täht kuuse ladvas sai tõlgenduse Kremlis tähena. Jõulude rehabiliteerimine sai alguse 1987. aastal.

21. sajandi taasiseseisvunud Eestis ulatub väljakukuuse eksistents advendiaja algusest Kristuse ristimispühani õigeuskalendris. Korralduslikult poolelt pakub folkloristile huvi eri ajastutest pärit tavade sobitamine ja kohandamine nüüdisaja postmodernistlikus ühiskonnas (nt jõulurahu väljakuulutamine, kirmesed, lõkked, ilutulestik jpm).

Kirjandus

Amelung, Fr. 1885. *Geschichte der Revaler Schwarzenhäupter*. Reval: Fred Wassermann.

Eisen, Matthias Johann 1931. *Meie jõulud*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus.

Viires, Ants 2002. *Meie jõulude lugu*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Weihnacht. – Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. IX. 1938/1941. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co.

KEHALE NÕELUTUD LEIN. MÄLESTUSTÄTOVEERINGUD

Jaanika HUNT, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut

Uus ajastu on sundinud ümber mõtlema seisukohti seoses surma ja selle järgsega, samuti on modernses, multikultuuristavas ja mobiilses ühiskonnas tarvis olnud uusi väljendusi leinale. Tänapäeval tuleb tihti ette, et inimesi ning neile kallite lähedaste haudu lahutavad sajad ja tuhanded kilomeetrid, sest töö ja erinevad sündmused on elud mööda maailma laiali pillutanud.

Internet on avardanud võimalusi surma ja leina väljendamiseks. Virtuaalsete mälestuspaikade kasvav arv näitab kui kiiresti surma ja leinaga ümberkäimise viisid on võimelised tänapäeva ühiskonnaga kohanema. Taolised virtuaalsurnuaiad on sobivad mobiilse ühiskonna killustunud maailmadele ning on asenduspaigaks leinamisel ja suhtlemisel.

Keha on olnud kultuuris leinamise vahendina ja vahendajana oluline. Keha saab valust väänutada, katki lõigata, haavu tekitada, juukseid rebida, küüntega kratsida. Keha abil saab teha hääli ja edastada sõnumit, et leinatakse ja hingel on valus. Tätoveerimiskunsti – mis tehniliselt tähendab terava esemega naha augustamist ja naha alla värvaine viimist – tulemus on püsiv ning see tähendab enam kui lihtsalt keha kaunistamist. Tänapäeval on tätoveeringud tänu internetile ja üldisele kultuurilisele ühtlustumisele saanud ka leinamis- ja mälestamisfunktsiooni, levides muu hulgas ka Eestisse.

Ettekandes tuleb juttu tätoveerimise ajaloost ja tähendustest ning tänapäeva urbaniseerunud ühiskonna mälestustätoveeringutest, mis kannavad endas märke nii erinevate kultuuride kehakaunistuskommetest kui leinakombestiku muutumisest.

LINNATEEMA VANEMAS RAHVALAULUS (PÄRIMUSLIKU AJALOO VAATEPUNKT)

Tiiu JAAGO, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Ettekande sissejuhatavas osas vaatlen, kuidas sündmuskeskseid (lõppriimilisi) rahvalaule on ajalooliste sündmuste ja kultuuritekstide vastastikustes mõjuseostes analüüsitud (nt Ülo Tedre, Herbert Tampere, Ingrid Rüütel).

Ettekande põhiosas küsin, kuidas avaneb linnateema vanemas rahvalaulus. Erinevalt lõppriimilisest laulust ei paku vanema laulu tekstid otseseid viiteid ajaloosündmuste või -olukordade kohta, mistõttu küsin, millised võimalused on vanema laulu linnateemaga seotud kujundeid ajalooliselt kontekstualiseerida. Kõneks tuleb: linna välisilme (lipud, tornid, müürid); linn kui sõjaga seotud koht; linn kui kauplemiskoht (turg; linnast toodud kaubad); ränne küladest linna (ja ka välismaale); suhtumine linna (linn kui viide ilule, rikkusele, aga ka rikutusele). Millistest ajaloolistest kontekstidest need teemaarendused võiksid kõnelda? Milliseid ideid pakub ajalookirjandus vanema rahvalaulu tõlgendamiseks (19. sajandi II poole väljarändega seotud uurimused; linnade kujunemine Eestis; keskaegse Liivimaa linnade argielu ja pidustused).

KOOLILASTE LOOD LINNAKOGE M USTEST – UURIMISPROJEKTI KAARDISTAMINE

Ehti JÄRV ja Pille RUNNEL, Eesti Rahva Muuseumi teadusosakond

Eesti Rahva Muuseum on viimastel aastatel korraldanud osalusprojekte, eesmärgiga kutsuda inimesi looma ja panustama erinevatesse muuseumi funktsioonidesse. Inimesed on saanud panustada olemasolevatesse näitustesse, teha ise näitusi ning aidata kaasa kogumistöös. Uut linnateemalist näitust ette valmistades palusime appi õpilased. Palusime neil rääkida oma kogemustest linnaruumi kasutamisel ning sellest, millised on nende „oma kohad“ linnaruumis.

Näitus tööpealkirjaga „Linn“ vaatleb avalikku linnaruumi nähtusena, kus saavad omavahel mitmesuguste tegevuspraktikate kaudu kokku ruum ja ühiskond. Keskendudes laste (7-15) ja noorte (~25) linnakogemusele ja linnast rääkivatele lugudele küsime, mida lapsed ja noored linnas märkavad, kus nad käivad ja mida nad teevad, kuidas nad avalikust ruumist aru saavad, milliseid linnaruumi „kodustamise“ taktikaid nad rakendavad? Kas lastel on linnaruumis „oma kohad“?

Kuna lõppeesmärgiks on temaatiline näitus mitte akadeemiline uuring, otsustasime küsimustele vastust otsides ehitada andmekogumise üles mitte traditsioonilisi uurimismeetodeid rakendava etnoloogilise uuringuna, vaid eksperimentaalsete andmekogumisaktsioonide sarjana. Esimene neist aktsioonidest oli koolilastele korraldatud essee- ja joonistusvõistlus „Mina linnas“.

Ettekandes vaatleme esmalt võimalikke lähenemisnurki sellisele empiirilisele materjalile: kuidas laste joonistusi sellise teemapüstituse raames analüüsida tuleks ja millistele aspektidele võiks tähelepanu pöörata? Kas joonistusvõistlusel kogutud materjali oleks võimalik käsitleda folkloorse ainesena?

Teiseks vaatleme nooremale vanuserühmale korraldatud joonistusvõistluse sisulisi tulemusi. Võistluse üleskutses paluti lastel joonistada järgnevatel teemadel: minu lemmik- ja/või salajane koht linnas. Mida ma linnas teen? Mida ma linnas kardan? Mis mulle linnas ei meeldi? Joonistusele lisaks tuli osalejail kirjutada ka lühike selgitus ja põhjendus selle kohta, miks ta valis ühe või teise teema.

Laste „oma kohtade“ teema asetub ühest küljest praktiliste teemade ringi: laste võimalused ja piirangud tänapäeva avalikus linnaruumis ning võimalused selles kaasa rääkida ja seeläbi paremat linnaruumi luua. Teisest küljest asetub see teema ainult laste pärusmaaks olevasse mängude, fantaasia ja salapärade maailma, omades kokkupuuteid kohapärimusega (kohtade pühad ja üleloomulikud aspektid, fantaasiapaigad). Lapsed on muuhulgas saatnud lühikirjeldusi „oma kohtadest“, aga ka teateid ebaharilikest olenditest ja tegevustest linnaruumis. Lapsed annavad kohtadele tähendusi lugedes ja teadetes erelistest kohtadest, aga ka ohtlikest olukordadest, inimestest ning piirisituatsioonidest.

BEEBIPORGANDID JA SALATIPESU – KAUBANDUSLIKUD MUISTENDID JA KUULUJUTUD EESTI TARBIMISÜHISKONNAS

Eda KALMRE, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Nn kaubanduslikud muistendid/kuulujutud (mercantile legends/rumours) ulatuvad aega, kus toitu ei toodetud enam kodusel teel. Kuuldused usaldusväärne koduperenaine vs ahne kaupmees jäävad Eestis nagu ka mujal maailmas ilmselt sellesse perioodi, ilmusid esimesed kõrtsid ja hakati väljas sööma. Selliseid jutte ei ole spetsiaalselt jäädvustatud, ometi võib vanematestki folkloorikogudest leida üksikuid ülestähendusi heausklikele klientidele koeraliha või pissiga segatud õlut pakkuvast kõrtsmikust.

Tänapäeva moodsa post-industriaalse maailma kaubanduslikud muistendid ja kuulujutud keskenduvad sellele, et meie maailm on ohtlik, sest siin tegutsevad ahned korporatsioonid, kes kasu saamise huvides ei hooli ka inimeste tervisest. Üleilmse globaliseerumise hirmud leiavad esmase väljenduse just kaubanduslikus folklooris ning need kuulujutud on omamoodi baromeetriks inimeste parasjagu aktuaalsetele vajadustele, tuues ühtaegu esile nende konservatismi ja eelarvamused. Kaubanduslikke kuuldusi käivitavad asjaolud võivad üldistatult olla psühholoogilised, sotsiaalsed, mõnevõrra ka poliitilised : usaldamatus ja hirm mingite uute või võõrapäraste toodete ees, puhtuse või kvaliteedinõuete eiramise, teenindajate pahatahtlikkuse, suurfirmade või etniliste gruppide (immigrantide) domineerimise ja vandenõu ees.

Igale ajajärgule on iseloomulikud teatud hirmud. Näiteks 1990.aastate alguses hakkasid meil levima jutud toidukohtade pahatahtlikest kelneritest, kes sülitavad või panevad oma spermat toidu sisse. Vabariigi alguses, kui tekkis väikeettevõtlus, müüdi vahvleid, suhkruvatti ja šašlõkki – tekkisid jälle jutud selle toidu kahtlasest päritolust. Nn Hiina restoranide sündroom, mis algas maailmas 1960.-1970. aastatel jõudis Eestisse 1990. aastate keskpaiku kui siin võõrapärast toitu pakkuvad toidukohad avati. Siis räägiti, et nende toidukohtade uste tagant on leitud koeralihakonservide karpe jm.

Üldjuhul saavutab kuuldus oma efektiivsuse siis, kui üks spetsiaalne sihtmärk esineb kõigis ühe loo variantides ning see kommunikatsioon jagatud informatsioon loob lõpuks reaalsusest kõiki

rahuldava kooskõlastatud arusaama. Kaubanduslikud kuulujutud keskenduvad tavaliselt mingite toodetele, eelistatult rikastele suurfirmadele (nt Coca-Cola, Procter & Gamble, McDonald jt), kelle puhul tunduvad jutud nende õelusest ja kasuahnusest kõige usutavamad. Aga need kuuldused võivad keskenduda ka näiteks inimestele, kes avalikkuse arvates esindavad mingit ettevõtet, ideoloogiat või arusaama.

Käsitlen oma ettekandes kahe hiljuti Eestis levinud kuulujututsükli teket ja algupära, nendes kuuldustes, aruteludes, kommentaariumides ja artiklites esile tulevaid populaarseid seisukohti tänapäeva tarbimise ja kaubanduse kohta, inimeste probleeme ja hirme ning stereotüüpseid uskumusi. Esimene käsitletav nn kaubanduslik kõmu on tõenäoliselt Eesti algupära. Nimelt hakkas 2009. aasta sügisest hakkas Eesti suhtlusvõrgustikes ja hiljem ka ajakirjanduses levima kuuldus sellest, et siinsetes poekettides pakutakse tarbijatele vanu salateid, millest on kaste välja pestud ning uuega asendatud. Teine, tõenäoliselt Ameerika algupära rahvusvahelise turu ning kaubandusega seotud kuuldus aktiveerus Eestis hiljuti Facebooki kaudu. Nimelt levis seal kettkirjana hoiatusjutt beebiporgandite kloorisisaldusest. 2013. aasta alguses käsitles lugu ETV „Ringvaate“ saade.

Ettekanne on valminud projektide SF0030181s08 ja ETF8137 toetusel.

Kirjandus

Fine, Gary Alan 1992. *Manufacturing Tales. Sex and Money in Contemporary Legends*. Knoxville: University of Tennessee Press.

Fine, Gary Alan 1985. The Goliath Effect. Corporate Dominance and Mercantile Legends. – *Journal of American Folklore*, vol 98, lk 63–84.

TALURAHVA TANTSUPÄRIMUSEST 21. SAJANDI LINNAS

Sille KAPPER, Tallinna Ülikooli kultuuriteaduste osakond

Kuigi suur osa talurahva tantsurepertuaarist laenati omal ajal linnakultuurist, tantsiti lood omaseks siiski külapidudel, napi talutöödest vabaks jääva aja jooksul. Koos linnastumisega “kolis” linna tagasi ka endiste talupojatantsude tantsimine. Külanoorte seas käibinud tantsude sarnased liikumistekstid on linnakeskkonnas kasutusel tantsuklubides ning rahvatantsijate repertuaaris. Ettekandes keskendun viimasele, piiramata empiirilist materjali topograafiliselt linnaga, vaid uurides linlikust elulaadist kujundatud kehade tantsu.

Linliku elulaadi levides pikenenud vaba aeg, mis muuhulgas sisustati mitmesuguste harrastustegevustega, on oma olemust 21. sajandi alguse meediaühiskonnas omajagu muutnud, kuid ligikaudu sajandi vanune rahvatantsuharrastus on osutunud jätkusuutlikuks, mitu riigikorra vahetust üle elanud kooskäimisvormiks, kus kanduvad edasi ka killud talupojapärimusest. Tänapäeval näeb osa järjepidevalt tegutsevaid pärimustantsu huvilisi end subkultuurina, kelle üheks alusväärtuseks on varasema talupojapärimuse järjepidev säilitamine. Mõnevõrra suuremat osa talupojatantsu tekstide kasutusest võiks aga nimetada projektipõhiseks, pidades silmas harrastusrühmade kindlapiirilisi ettevõtmisi, mis päädivad näiteks esinemisega folkloorifestivalil.

Tants osana folkloorist kui kogukonna seesmisest kunstilisest kommunikatsioonist varieerub nii primaarsetes kui sekundaarsetes kontekstides. Talupojakultuuriga seostatava pärimustantsu puhul on lisaks tegemist ühiskonna kultuuripärandi osaks valitud ja tunnustatud nähtusega, millele annab tähendusi ja hinnanguid mitte ainult tantsija või kogukond ise, vaid ka näiteks kultuuripärandi puhtuse ja eheduse taotlustest lähtunud väljaspoolne arvaja.

Tantsu käsitlemisel kommunikatsiooniprotsessina on varem näidatud selle omaduste sõltuvust sõnumi saatja ja vastuvõtja asendist teineteise suhtes, tuues esile liikumisteksti rolli infokandjana adressandi ja adressaadi vahelisel suhtlemisel, kusjuures saatjaks on tantsija, vastuvõtja tantsija ise, teine tantsija, kujutletud või päris vaataja. Juri Lotmani kirjeldatud tekstide sotsiaal-kommunikatiivse funktsiooni tüüpotsessid lisavad võimaluse vaadelda talurahva tantsutekste linnakeskkonnas ka kui kollektiivset kultuurimälu ja asjaosaliste suhtlemist kultuuritraditsiooniga, samuti analüüsida linnas tegutseva tantsija või vaataja endise külatantsu

liikumistekstiga otsesest suhtlemisest tekkivaid tähendusi ning ümbritseva kultuurikontekstiga suhtes oleva tantsuteksti varieerumist, sh liikumisel ühest kontekstist teise.

Kui pidada tantsulise folkloori loomemehhanismiks elava eeskuju järgi õpitud liikumistekstide omaseks tantsimist kuni improvisatsiooni ja variantide tekkeni, võib harrastustegevuse regulaarsuses näha selle mehhanismi toimimiseks esmaselt vajalikku keskkonda. Klubiõhtu, harrastusrühma proovi või folkloorietenduse näol eraldab modernne urbaniseerunud ühiskond talupojapärimuse viljelemiseks spetsiaalse aja, mis asendab varasemate külapidude korduvust. Kui aga tantsuklubi õhtu peamiseks sisuks ongi talupojapärimuse meelelahutuslik kasutus, siis rahvatantsurühma kogunemisel ei ole pärimustants enamasti põhitegevuseks, sagedamini jagatakse eraldatud aega lavalise normeeritud tantsustiili õppimise ja lihvimisega. Viimane on vajalik osalemiseks laulu- ja tantsupidude protsessis ning jätab oma jälge tänaste linnatantsijate kehadele ja liikumisstiili ka siis, kui tantsitakse talupojatantse.

Teine tugev tantsu varieerumise mõjutaja on pikka aega rahvatantsuõpetuse põhialuseks olnud sõnaliste tantsukirjelduste paratamatu lünklikkus. Taaselustamisel lünkade täitmiseks kasutatava materjali valik peegeldab taaselustamise hetke kultuuri ja meenutab selle kujunemist. Eesti oludes näiteks avaldub rahvatantsijate liikumisstiilis sotskolonialismi tänase päevani kestev kaja. Talupojapärimuse edasikandmise erijuhtum on ansamblifolkloor, kus tekste ja praktikaid antakse edasi sümbolises kogukonnas, koos harrastustegevuse käigus tekkinud täienduste, väljajätete ja nihutatud traditsioonipiiridega.

Ennast talupojatraditsiooni ja lavatantsustiili vahel jagada püüdvate rahvatantsijate kõrval töötab 21. sajandi Eesti linnakultuuris pärimustantsu huvilisi, kes pühendavad palju aega tantsu õppimisele audiovisuaalsalvestiste ja hoolikalt valitud elavate eeskujude järgi ning süvenenud suhtlemisele tantsuteksti ja iseendaga tantsus. Püütakse eemalduda kolonialismimõjulisest lavatantsu esteetikast ning taastada ökonoomse kehakasutuse oskust, mida peetakse talupojatantsu oluliseks komponendiks ja omaette väärtuseks. Ettekandes vaatlen lähemalt variante ja tähendusi, mis sünnivad talupojatantsu tekstide kasutusel linnakultuuri keskkonnas.

Ettekanne on seotud ETF grandiga 9132 „Rahvatantsuharrastuse ja rahvatantsijate suurürituste roll omakultuuri hoidmisel“.

EUROOPA EESTLASTE SEISUKOHAST 2. ETNILISED STEREOTÜÜBID YOU TUBE KLIPPIDENA

Mare KÕIVA ja Liisa VESIK, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Ettekanne jätkab 2009. aasta kevadel YouTube keskkonda postitatud klipi „Yurop“ according to Estonians näitel visualiseeritud (ja animeeritud) stereotüüpide vaatlemist. Paigutades Yuropi tema eeskujul ja samal ainekul loodud klippide raamistusse (prantslaste, iirlaste, inglaste, lätlaste, venelaste, USA elanike Euroopa-huumor jm), näeme laia diskursuste ja sõnumite skaalat alates tasakaalustatud poliitkorrektsetest klippidest tänapäevastatud klassikaliste stereotüüpide loeteludeni, klassikaliste etnilise huumori katkete kasutamist (naljad naabrite üle, eneseiroonia ja –pila, enesekohane must huumor jpm), tsitaate kultuuritekstidest ja päevapoliitikast. Igal etnilisel rühmal on humoorikaid, eneseiroonilisi, satiirilisi, musta huumori (või tihedalt uskumustikuga seotud) stereotüüpe, oma ja teise rühma identifikatsioonid. Etnilistel stereotüüpidel põhinevaid eelarvamusi, uskumusi, väljendeid, jutte leidub kõigis folklooriliikides, neil on oluline osa igapäevasel silmast silma suhtlemisel. Ettekanne otsib vastust küsimustele kas tänaseni üht populaarsemat etnilisi stereotüüpe vahendavat klippi võib käsitleda kui visuaalset narratiivi, pajatust konkreetsest ajahetkest? Kui suur on trüki- ja sotsiaalmeedia mõju konkreetsele klipile? Kas humoristliku visuaalse narratiivi mitmetasandilisus tagab talle suurema edu kui lihtnarratiividele? Kas verbaalsed ja visuaalsed stereotüübid on omavahel seotud?

VARAUSAEGNE MAAGIA LINNAS - KASS EHTUSOHVRIKS

Marju KÕIVUPUU, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi maastiku ja kultuuri keskus

Rahvauskumustes peetakse kassi riikalikuks, salakavalaks ja isepäiseks olendiks, keda peab kartma ja kes võib tuua õnnetust. Kass, iseäranis musta karva kass, on ka kuradi üks ilmumiskujusid. Eesti rahvakalendris on kassi nimetatud jakobipäeva loomaks, keda tuli sel päeval paremate paladega toita, et viljalõikuse aegu oleks ilus ilm.

Aastakümneid tagasi Tallinn Raekoja platsil asuvast majast number 13 leitud ja orienteeruvalt 18. sajandist pärit kassimuumia tekitas muu hulgas põnevaid uurimisküsimusi sellest, mis võis olla siinses kontekstis suhteliselt ebahariliku ehitusohvri toomise põhjus.

Kuna kõnesolev maja Tallinnas Raekoja platsil kuulus teadaolevalt viljakaupmehele ning leid dateeriti orienteeruvalt aastasse 1717, mil Tallinnas möllas katk, siis on üheks sellise ehitusohvri põhjuseks arvatud viljakaupmeeste soovi maagiliste vahenditega vilja hävitavate ja katku levitavate rottide arvukust vähendada.

Kassi ehitusohvriks toomine oli keskajal ja varauusajal levinud laialt ka Saksamaal ning mujal Euroopas, kust see komme ka Euroopa ääreladele, sealhulgas Tallinnasse, kandus. Sarnaseid leide ongi kirjeldatud kui globaalse iseloomuga kultuuri- ja riigipiiride-üleseid ehitusohvreid.

Ettekanne käsitleb kassi ohverdamist kui üht kesk- ja varauusaegse maagia praktikat Euroopa linnades, sh Tallinnas.

VÄRAVAMÄNGUST NII JA TEISITI

Aado LINTROP, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Nganassaani šamaanid viisid haiguste-hädade tõrjeks läbi kolme laadi väravarituaale: kivist värav (*hala hutu*), kasest värav (*kue hutu*) ja tulevärav (*tui hutu*). Väraval on olnud sümbolne tähendus pühapaikadega seoses, kuid värav, nagu ka lävi, on üldse märkinud piiri eri ruumiosade vahel. Muistsed mongolid lugesid lävele astumist nii suureks kuriteoks, et selle eest karistati surmaga. Läbi sümbolse värava või mitmeharulise puu harude vahelt läbimine on olnud laialt levinud ravimeetod vaimolenditega seotud haiguste puhul.

Kas sellel on midagi ühist meie üldtuntud väravamänguga ja kas väravamängul on midagi ühist nende ettevõtmistega, mis sama nime all kuulusid Tallinna Vanalinnapäevade juurde alates aastast 1987 ning levisid hiljem ka muudesse Eesti paikadesse, sellest üritangi oma ettekandes rääkida.

NÕIAÜHISKOND TALLINNA 1615 – 1617. AASTATE KOHTUPROTSESSIDE VALGUSES

Aarne RUBEN, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut

Linnas korraldatud tüüpiline nõiaprotsess toimus nii: maalt leiti vanem naine, harvem mees, kelle peale küla elanikud olid kaevanud. Need olid kohalikud ravitsejad, kellel ravimine oli ajutiselt ebaõnnestunud – nad olid teinud kellegi loodetud abi asemel kahju. Varahommikul tulid raesõdurid sellisele inimesele järgi ja ta viidi Karja värava kaudu linna raekotta.

Miks toimusid nõidade ja lausujate transportimised alati läbi Karja värava? Sellel oli allegooriline tagamaa: mittesaksa talupoegkond oli karjaga kõige enam seotud ja ka mõisasakste poolt karjana ette kujutatav. 1615., 1616. ja 1617. aastal Revalis peetud nõiaprotsessidest selgus, et juba kohtu alla antud nõidadel olid omad märgisüsteemid: mida kõnelda, et kohtus üksteist mitte sisse vedada. Maagilisele erialale viitasid ka nõidade nimed: Wisso naine, Surro Rop, Liukkerti Kurt. Selle maa saksasoost valitsejate all elas rahvalik mentaalsus, mis tunnistas virvatulesid, puuke, libahunte ja vihuritegijaid. Oli välja kujunenud teatav maagiline seltskond, kes kaitses end väljaspoolt tulevate soovimatute signaalide eest.

Mitte ainult suulised memoraadid ei kajasta toonase rahva uskumusi, vaid need tulevad välja ka kohtuprotokollidest. Näiteks Paul Johanseni ja Heinrich von zur Mühlени monograafias „Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und neuzeitlichen Reval“ (1973) tsiteeritud Parasmäe 1596. aasta nõiaprotsessilt selgubki, et rahvas on puuki jootnud piimaga, et metsas on käinud nõidu meelitamas isikud nimedega Walckemeß ja Mustemeß ja et on tähistatud vastlaid. Nõiaprotsessid on väga tundlik ja tänuväärne materjal folkloori uurimisel.

MIKS MITTE UURIDA LASNAMÄED

Elo-Hanna SELJAMAA, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

XXV üldlaulupidu “ÜhesHingamine” 2009. aasta juulikuul esimesel nädalalõpul oli taasiseseisvusaja rahvarohkemaid. Peo teisel päeval kogunes lauluväljakule üle 100 000 pealtvaataja. Minu ees trügis tuletorni kõrvalt publiku ala poole kaks vanemas keskeas naist, kelle lootus istuma pääseda näis vaikselt kustuvat. Neist üks kommenteeris lauluväljaku nõlva poole vaadates, et sealgi on kõik inimesi täis, millest ta omakorda tegi järelduse, et venelased Lasnamäelt on ka laulupeole tulnud. Kahtlemata oli kuulajate hulgas venekeelseid inimesi nii sellest linnajaost kui mujalt, kuid hiljem ringi kõndides veendusin, et lauluväljaku nõlvak oli pigem asustatud eestikeelsete seltskondade poolt, kelle piknikulinad ja toidukorvid andsid tunnistust ürituseks valmistumisest ja seega traditsiooni valdamisest.

Proua avalduses nõlvale kogunenud “Lasnamäe venelastest” ei olnud midagi uut ega üllatavat ja ometi rabas see mind oma sedastava tooniga. Eelmisel päeval oli laulupeo avakontserdil kutseliste puhkpilliorkestrite esituses kõlanud instrumentaalversioon Alo Mattiiseni viiest ärkamisaegsest laulust, sealhulgas “Mingem üles mägedele”, kus “tänavate tõmbetuules hulgub sihitult migrant”. Minu lähedal istunud naised ei lasknud end laulusõnade puudumisest – küllap kellegi arvates poliitiliselt korrektne lahendus – häirida, vaid laulsid vähemalt refrääni kohal peal südikalt: “ja siis hüüdke alla orgu: peatage Lasnamäe!”.

Lasnamäge ja etnilisi vahekordi uuriva folkloristi jaoks pakkusid need ja teised samalaadsed vahejuhtumid justkui tänuväärset materjali. Ometi, mida aeg edasi, seda raskem oli mul neid kokku sobitada omaenda tähelepanekutega Lasnamäel ja Lasnamäest. Kokku rohkem kui poolteist aastat kestnud välitööde jooksul jõudsin enda jaoks järelduseni, et Lasnamäe on samaaegselt nii oma erijoontega ja seega tavaline linnaosa kui ka kõnekujund, epiteet ja metafoor, mida erinevad toimijad kasutavad enda ja teiste positsioneerimiseks ning valitsevate olude kritiseerimiseks. Nii võib juhtuda, et Lasnamäe kaob, kui seda lähemalt vaadata, uurida ja kuulda võtta. Oma ettekandes käsitlen seda paradoksi ning laiemalt oma kogemust folkloristlikest välitöödest linnaruumis.

URBANISTLIK PÕLLUMAJANDUS INTERNETIS

Eli VAHTRAMÄE, Eesti Põllumajandusmuuseum

Üks eestlaste identiteedi põhialuseid on ühtekuuluvus maaga: suhe maasse peegeldab kultuuritüüpi ja eluviisi. Kõigi ajaloo keerdkäikude kiuste on just maakeskkond ja talupoeglik eluviis eestlust läbi sajandite elus hoidnud. Kuigi nüüdseks elab enamuse eestlastest linnades ning põllumajandus on pigem elulaad kui tootmisharu, hoitakse (sõnades) eeltoodud aksioomidest visalt kinni. Reaalses elus on suhe maaga paljuski katkenud: toitu saab poest, valgalaade uusasumid on linnailmelised ning „päris“ maal elavaid sugulasi-tuttavaid on vähestel. Maaelu on kättesaadav Internetist.

Ettekandes keskendun põllumajandusteemalistele postitustele Facebookis. Vaadeldava materjali hulka arvasin kõik postitused, mis olid mingilgi määral seotud loomakasvatuse ja maaviljelusega, kaasa arvatud kodune potipõllundus ja aiandus. Kuna põllumajandus lõpeb toidulaual, siis lisandub siia ka mõningal määral toiduga seonduvat, eriti just toorme poolele jääva toidu osas. Lisaks vaatlesin ka neid postitusi, millega presenteeriti midagi muud, kuid vahendina kasutati põllumajandust. Kogutud materjali struktureerisin võimalikult žanripõhiselt, arvestamata viljeldavat põllumajandusharu.

Laias laastus on postituste teemad järgmised: enda tegevus, viited ajakirjandusele ja e-väljaannetele, reklaamid ning mitmetest erinevatest allikatest (sh Internetist) pärit mitmekülgne pildimaterjal. Üldiselt on ülekaalus humoorikad postitused.

Eeldasin, et igapäevane tegevus või hobid kajastuvad ka postitustes, kuid põgus sissevaade seda väidet ei kinnita. Tundub, et põllumajandus iseenesest ei ole teema, millest palju sõna võetakse, ka siis, kui see kuulub inimese põhitegevuse või hobide hulka. Facebook on eelkõige suhtluskeskkond, kus piirdutakse üldteemadega. Sügavamate diskussioonide, arutluste ja probleemide lahendamiseks on teised keskkonnad.

PANE SEE ENDA STAATUSEKS JA SAA TEADA, MIDA INIMESED SINUST ARVAVAD! EARÜHMA IDENTITEEDILOOME FACEBOOKI AHELPOSTITUSTE NÄITEL

Piret VOOLAID, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Ettekande keskmes on Eesti kõige populaarsemas suhtlusvõrgustikus Facebook (facebook.com) aastail 2010–2012 peamiselt 10–12-aastaste tüdrukute seas levinud ahelpostitused. Umbkaudu 220 tekstist koosneval Eesti allikainesel on vormiline ja sisuline ühisosa varasemast traditsioonist tuntud kettkirjadega ja sõbraraamatute repertuaariga, kuid uue meedia keskkond oma etteantud tehnilise struktuuriga on mõjutanud tekstide kujunemist omalaadseks facebookilikuks ilminguks.

Facebooki keskkonnas leiduvad eestikeelsed ahelpostitused lõpevad kõige tavapärasemalt imperatiivse vormeliga, nt „Pane *like* ja postita oma seinale ~ ajajoonel!“ või „Lisa see enda staatusesse“ ja nõuavad sõnumi kopeerimist ja levitamist. Ahelpostitused võivad nii sisult kui ka vormilt seguneda tänapäevaste narratiivide, anekdootide ja folkloori lühivormidega. See asjaolu osutab žanripiiride hägustumisele ja klassikaliste folkloorinähtuste kohandumisele internetis. Sageli sisaldavad ahelpostitused linnamuistenditele ja hirmulugudele lähedast allegooriat, mis vaatamata kaheldavale sisule, eeldavad uskumist.

Ettekandes esitan ahelpostituste temaatilised kategooriad ning otsin vastuseid küsimustele, millised vormilised uuendused on Facebooki keskkonnas kettkirjadele kui žanrile kohanenud. Vaatlen, millisel viisil mõjutab žanri muutumist sotsiokultuuriline ümbrus, millised on globaalsed ja lokaalsed mõjutused eestikeelsetes ahelpostitustes levinud narratiividele ning kuidas nende narratiivide kaudu kajastuvad ajastu realiteedid ja earühmale omased väärtused.

Ahelsõnumid on osa noore postitaja igapäevasest spontaansest persoonibrändist ehk avalikust kuvandist. Nad pajatavad nii mõndagi pärimusrühmast, kes kirjade saatmist harrastavad, neid vastavalt äranägemisele mõnikord muudavad, oma profiiliseintele postitavad, kirju kommenteerivad, ja sel moel pidevalt suhtlevad. Oma olemuselt toetavad ahelpostitused varateismeliste identiteediloome mehhanisme, neis esinevad teemad (sõprus, romantilised

tunded, kodu, perekond, lähedased, lemmikloomad, šokeerivad ühiskondlikud sündmused jm) toetavad individuaalseid eneseotsinguid ja sotsiaalsete oskuste arengut.

Analüüsin ahelpostitajate kui kindla earühma personaalse ja kollektiivse identiteedi loome tasandeid sotsiaalpsühholoogiast tuntud identiteedi motivatsiooniteooria abil. Ahelpostituse kui epistolaarset folkloorižanri võib käsitleda Interneti ja arvutivahendatud kommunikatsiooni reaktsioone vahendava spämmi ehk rämpspostina. Ahelpostitused moodustavad omapärase argisuhtlemise vormi, mis võib oma igikestvate inimlike teemade, aga ka päevakajaliste meeldetuletustega anda olulist teavet ajastu, keskkonna, kultuuri ja noorte maailmapildi kohta laiemalt.

Ettekanne on valminud projektide SF0030181s08, ETF8137 ja ETF8149 toetusel.

Kirjandus

Briggle Adam 2010. Dear Facebook. – Wittkower, D. E. (toim), *facebook and Philosophy: what's on your mind? Popular Culture and Philosophy* 50. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court, lk 161–171.

Deci, Edward L. & Ryan, Richard M. 2008. Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health. *Canadian Psychology* 49 (3), lk 182–185. ([http://www.psicologia-uniroma4.it/LS/organizzazione/materiale/cap-49-3-182\[1\].pdf](http://www.psicologia-uniroma4.it/LS/organizzazione/materiale/cap-49-3-182[1].pdf)).

Frank, Russell 2011. *Newslore: Contemporary Folklore on the Internet*. Jackson: University Press of Mississippi.

Kalmre, Eda 2010. Tüdrukute materjalikogudest ja eneseesitlusest internetis rate.ee päevikute armastusjutustuste näitel. – Kalmre, E. (toim), *Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortekultuurist. Tänapäeva folkloorist* 8, lk 215–245.

Seljamaa, Elo-Hanna 2004. *Dialoogis kettkirjadest. Bakalaureusetöö*. Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool.

Seljamaa, Elo-Hanna 2005. Kettkirjadest folkloristikat ja folkloriste otsimas. – *Pro Folkloristica*, 12, lk 139–150.

Vignoles, Vivian L.; Regalia, Camillo; Manzi, Claudia; Gollidge, Jen; Scabini, Eugenia 2006.
Beyond self-esteem: influence of multiple motives on identity construction. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (2), 1k 308–333.

OSALEJATE NIMEKIRI

Inge ANNOM, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Mall HIIEMÄE, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Jaanika HUNT, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv; Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut

Tiiu JAAGO, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Ehti JÄRV, Eesti Rahva Muuseumi teadusosakond

Risto JÄRV, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Mairi KAASIK, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Diana KAHRE, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Mare KALDA, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Eda KALMRE, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Sille KAPPER, Tallinna Ülikooli kultuuriteaduste osakond

Katre KIKAS, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Anu KORB, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Andres KUPERJANOV, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Mare KÕIVA, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Marju KÕIVUPUU, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi maastiku ja kultuuri keskus

Helen KÕMMUS, Eesti Kirjandusmuuseum

Aado LINTROP, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Jüri METSSALU, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Tiina MÄLLO, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Asta NIINEMETS, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Janika ORAS, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv

Kadi PILT, Tallinna Ülikool

Maili PILT, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Eda POMOZI, Tartu Ülikool

Reeli REINAUS, Tartu Ülikool

Aarne RUBEN, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut

Pille RUNNEL, Eesti Rahva Muuseumi teadusosakond

Elo-Hanna SELJAMAA, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond

Kristiina TIIDEBERG, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut

Eli VAHTRAMÄE, Eesti Põllumajandusmuuseum

Piret VOOLAID, Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

Ergo-Hart VÄSTRIK, Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond